

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 13

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Александра Вранеш
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова

Рецензенти
Проф. др Ана Живковић
Проф. др Валентина Питулић
Проф. др Мијана Кубурић-Мацура

Значај српског језика за очување
српског културног идентитета

VII

БРАТ И/ИЛИ СЕСТРА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ,
КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

(Радови са научног скупа „Брат и/или сестра у
српском језику, књижевности и култури”, одржаног
у Андрићграду 10, 11. и 12. маја 2024)

Андрићев институт
Андрићград, 2025

САДРЖАЈ

УВОДНА РИЈЕЧ.....	7
Нина Аксић <i>Сестра у народној култури.....</i>	11
Миланка Бабић <i>Семантика и поетика лексеме СЕСТРА у поезији Ђорђа Сладоја .....</i>	47
Рајна Драгићевић <i>Значење и употреба придевских деривата од именице БРАТ .....</i>	67
Милан Громовић <i>„Браћа у казану олова”: митска слика браће у поезији Љубомира Симовића .....</i>	83
Бојана Кулиџан Громовић <i>БРАТ и СЕСТРА у стваралаштву Бранка В. Радичевића .....</i>	101
Јасмина Дражић <i>Стереотипи о браћу и сестри у српском језику и култури: Језичка скица за располођени концепти блискости .....</i>	123
Ђорђе Ђурђевић <i>„Помислио би да смо браћа” – первертовање хришћанске заједнице у јесништву Жарка Миленковића .....</i>	143
Веселина Ђуркин <i>Сложенички деривати лексема БРАТ и СЕСТРА у српском језику.....</i>	159
Сања Ђуровић <i>Деривациона њезда именица БРАТ и СЕСТРА (творбено-семантичка анализа) .....</i>	195
Наташа Вуловић Емонтс <i>Брат – слика конвенционалног суда у фразеологији и паремологији .....</i>	217

Милена Ивановић <i>Без брата и сестре – јединици у Андрићевом књижевном дјелу</i>	231
Милош Ковачевић <i>Сестре Растка Петровића у роману Лауре Барне</i>	253
Сања Куљанин <i>Архетип сукобљене браће у причи Радослава Братића „Два брата”</i>	281
Гордана Јеж Лазић <i>Путовање као матрица идентитета и симбиозе човека и универзума у песми „Михољ” Мирослава Алексића</i>	297
Ксенија Миловановић <i>Мотив брата и сестре у „Житију Светог Петра Коришког” Теодосија Хиландарца</i>	305
Биљана Мишић <i>Слика сестре у роману „Сестре и другарице” Ранка Рисојевића</i>	329
Часлав Николић <i>„О оном, што је, на овом свету, лепо”: Браћа и сестре у роману „Код Хиперборејаца” Милоша Црњанског</i>	341
Никола Пеулић <i>Браћа и сестре у романима „Пешчаник” Данила Киша и „Брат” Давида Албахарија</i>	359
Тања Русимовић <i>Јаз и мост међу браћом у роману „Сасвим скромни дарови” Угљеше Шајтинца</i>	377
Биљана Самарџић <i>Браћа у српским повељама средњовековне Босне и Хума</i>	407
Илијана Чутура, Милица Станковић <i>Брат и сестра у српској фолк култури</i>	425
Данко Шипка <i>Браћ код браће и сестара и словенске браће</i>	453
ИНДЕКС ИМЕНА	

Бојана Д. Кулиџан Гровић*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

УДК 821.163.41.09-1Радичевић Бранко В.

БРАТ И СЕСТРА У СТВАРАЛАШТВУ БРАНКА В. РАДИЧЕВИЋА

У раду освјетљавамо мотив брата и сестре у стваралаштву Бранка В. Радичевића. Репрезентативне примјере анализирамо текстуалном, компаративном, биографском и семиотичком методом. Указујемо на нека од могућих тумачења приповијетке „Човек који се није светио” (*Смрт и љубав*, 1982) и збирки пјесама: *Божја крчма* (1965), *Земљосанке* (1978), *Песме о мајци* (1971), *Кадионик* (1990). Бранко В. Радичевић је архетипски мотив братоубиства приказао на нивоу појединца и колектива (братоубилачки ратови, подијељеност). Мотив сестринске љубави ослања се на обрасце усмене традиције, при чему је посебно истакнута жалост због губитка брата. Закључујемо да пјесник користи симболе и матрице препознате у усменој књижевности како би тематизовао проблем породице разорене ратним дешавањима.

Кључне ријечи: Бранко В. Радичевић, брат, сестра, култ земље, мртви, тужбалица, освета, братоубиство.

Браћа од исте земље

Бранко В. Радичевић првенствено је привукао пажњу читалачке публике и књижевне критике пјесмама у

---

* bojanakul@gmail.com

којима је истицана жена, њена љепота и путеност. Међутим, он је такође познат по пјесмама у којима је тематизован живот војника, патња и смрт српског сељака. Циклус пјесама „Балада о очевима” из збирке *Земљосанке* обухвата низ пјесничких слика повратника из рата. Експресивне поетске слике су остварене метонимијом, при чему земља представља кућу, а појединачни чланови повријеђену и затрту породицу. Репрезентативни примјер оваквог амбијента у Радичевићевом дјелу срећемо у пјесми „Повратак” која је настала 1975. године. Понављање је један од стилских поступака за којим често посеже Бранко В. Радичевић, а мотив брата саставни је дио оваквог пјесничког система. Први стих прве двије строфе „Кад се враћаш земљи” у наредних пет строфа бива замијењен анафором „Ти се враћаш” у којој је умјесто ријечи „земљи” од треће до седме строфе стоје на крају стиха лексеме: сеји / жени/ деци/ кући/ гробу, са функцијом појачавања пјесничких слика.

Ти се враћаш сеји,
а сестру ти војска.
И гледа те мајка
из окаплог воска
(Радичевић 1978: 17).

Од треће до седме строфе уочавамо специфичан стилски поступак креирања пјесничких слика по одређеном бинарном обрасцу (женско: старо – младо; мртво – живо), али и градацијском низу (мушко: ђед – колац, отац – вешала, браћа – ров) тако да су у трећој строфи сеја и мајка, у четвртој жена и кћи, у петој деца (три крста), у шестој ријеч земља замијењена је ријечју кућа која је обједињена са браћом, док посљедња строфа умјесто ријечи „земља” садржи лексему „гроб” чиме градација достиже врхунац. Рат све потиरे пред собом,

лирски субјекат остаје сам, поражен: „и никог крај тебе:
/ само једна жута, утуљена свећа” (Радичевић 1978: 18).

Ти се враћаш кући,
а изникла зова
И гледају браћа
из прекланог рова
(Радичевић 1978: 18).

Свеопште страдање и смрт сажети су у пјесничкој слици изникле зове коју нема ко да посијече и утуљених свијећа које нема ко да запали. Лирски субјекат у пјесми „Спровод” (1973) из перспективе учесника погребне поворке примјећује нешто што се провлачи као лајтмотив пјесама ратне тематике: смрт не постоји, она је само манифестација друкчијег живота у црници, смоници, камену који ниче из траве. Стих „не умиremo, ми садимо кости” (Радичевић 1978: 23) својеврсна је порука да се живот наставља и да ће од сјемена настати нови плодови. Саодносно хришћанском схватању да су сви људи браћа, стих: „и сви смо грки, ал и браћа слатка” (Исто: 23) функционише као порука, доноси наду да заиста нешто свиће у смрти:

Свечани, мирни у овој жалости.
Припрости. Чудно веје зановетка:
не умиremo, ми садимо кости
(Радичевић 1978: 23).

Спровод је један трен сусрета живих и мртвих, гдје се повезују они који гледају преда се, у земљу, груду, сандук, док им „са брда” долазе „гости” „што су сад људи а бејаху кости” – у свјетлу обреда прелаза дешава се и свеопште сједињење привидне смрти и вјечног живота:

У тој смрти ко да зрева наше биће.

И сви смо їрки ал' и браћа слаїка.¹

Смрт је, ал у смрти нешто свиће

(Радичевић 1978: 23).

У циклусу „Причалице” из књиге *Земљосанке* доминира мотив смрти, међутим, фокус се постепено помјера са општег ка појединачном. Пјесник у појединим пјесмама користи технику сказа остварујући утисак усменог казивања о људима са именом и презименом, смјештеним у конкретан просторно-временски оквир чиме је постигнута вјеродостојност и хроничарски аспект пјевања.

Пјесма „Умро човек” (1969) описује судбину некога ко умире далеко од родног краја. Перо Мимица је умро у Чилеу. Стиховима „у далекој земљи иза далеког мора”, истиче се удаљеност и наговјештава потенцијална опасност од непознатог, туђинског. Перо умире у даљини, а у кући његовог брата у селу Мимицама² на обали Јадранског мора:

Прво у кући брата му Илије

нешто се откова и пуче.

Сад не знам у шкрињи старој

што споменари

или у души.

И тај јек одједном се утка

у звоник црквице на брегу.

Заљуљаше се звона

(Радичевић 1978: 44).

---

1 Курзив: Б. К. Г.

2 Мимице су насељено место у саставу града Омиша, Сплитско-далматинска жупанија, данас Република Хрватска.

Аудитивне слике остварене су лексемама: јечи, пуче, хује, звоњава, довикују, јекне, одјекује у функцији су оглашавања, а у вези са обредима прелаза: смрт се прво тихо оглашава – прво у кући нешто пуче, а затим се чује звоник са цркве, да би врхунац градације био глас који надјача звона – стара Ана Мимица објашњава за ким у ствари недељна звона звоне. Све Мимице преносе вијест довикивањем и хујањем на релацији село–брдо. Вијест о покојнику краткотрајна је и држи пажњу тек толико да мјештани села одају покојнику пошту, а затим се враћају свом раду. У братовљевој кући дешава се нешто необјашњиво, у складу са веровањима из народне традиције (душа покојника прво обилази драга и позната места), те је необичан звук могуће приписати „посјети” покојника. Шкриња стара „спомѐнари” чувајући сјећања на породичне приче. Упокојени Петар Мимица се из удаљеног Чилеа, „усукан у танку пређу, / усукан у звук” (Исто: 45) пројављује међу својима.

Моштив сесѝринске љубави – ѝужбалица црне Маре

Посебну пажњу привлачи пјесма из истоименог циклуса „Тужбалица”, датирана 1967. године, исповједног тона, специфична по томе што из ње проговара женски глас о страдању које је прерасло у породичну традицију. Сестра Мара казује о стријељању брата Милисава, а пјесник је користећи приповиједну технику сказа остворио илузију усменог казивања.

Неименоване убице долазе „два по два” воде њеног брата Милисава на стријељање. Након што пролазе бунар³ и забран, заустављају се на ливади – Милисав

3 Бранко В. Радичевић у својим дјелима посебно обраћа пажњу на обликовање хронотопа. Често користи обрасце из усмене

очију везаних сестрином марамом цвјетног дезена, сми-
рено клечећи, игра се цвијетом међу прстима.

А мени, црној, Мари,
сестра сам му
неки човек окреће главу ка западу
и пева у уво:
суђено је да свакога рата
убију по једног Ковачевића.

Не гледај сестро стравиће те!

Имам сина Радивоја и братанца Алексу.
И никог више.

Црна Маро, црна ли си!

Да кренем испред деце,
опет само нас троје.
А они, два по два,
долазе тако и одлазе.

Ко ће им народити толико Ковачевића
(Радичевић 1978: 75).

књижевности. Простор је у функцији дочаравања опасно-
сти, карактеризације лика и сл. „На основу такође врло добро
очуваног веровања у нечиста места – а нарочито на основу
њихове изузетно богате таксономије, јер у таква, између оста-
лих спадају и: амбар, бунар, буњиште, гумно, дрвљаник, ђубре;
старе воденице, мостови, гробљишта, селишта, кућишта,
градине, вилинска игралишта, врзина кола, сугреби; прова-
лије, пећине и уопште свако незаузето и ненастањено место
– могуће је претпоставити да су у старини, која би се могла
везати за прасловенску заједницу, и Срби знали за већи број
индивидуалних месних демона (Детелић 1992: 128–129).

У прози Бранка В. Радичевића карактеризација лика именом је интенциозна, али неименовање има посебну функцију: истицање злочинаца и њиховог мрачног чина. Црна Мара истиче да је командир Милисаву скинуо мараму: „мараме моја са цветићима” – брат је онемогућен да гледа, а сестра види долазеће зло које по правилу наступа два по два, да би дошло до преокрета скидањем мараме јер кад брат види, сестра постаје заслијепљена тугом у фигуративном смислу, као да повез са унутрашње стране приказује цвјетиће, а са спољашње: мрак предвиђен за црну сестру Мару. Милисав у клечећем ставу, везаних руку, наликује стрпљивом молитвенику који се мири са судбином. Намјесто бројанице, он преврће и труни цвијет међу прстима, што је уједно и посљедњи додир са живим, љепотом, природом. Мотив сљепила корелира са народном лирском пјесмом „Највећа је жалост за братом” у којој млада Ђурђевица тугује за господарем, ђевером и братом „а за братом је очи извадила” – туга за драгим и дјевером ће проћи: „Косу реже, коса опет расте; / Лице грди, а лице израста; / Али очи не могу израсти; / нити срце за братом рођеним” (СНП I бр. 304: 201). Очи и срце снажни симболи који стварају низ асоцијативних веза како према усменој, тако и према ауторској књижевности, а поготово очи вољене особе које мијењају перцепцију простора, физичких и метафизичких димензија. „Чарне очи да не би гледале!” каже се у народној пјесми, очи поред свега подносе и клетву. Братове везане очи и немогућност сестре да их види, активирају израз бола и жаљења: „И зато је логично што је у ову песму уведена и једна важна симболичка компонента – црна боја, али и тужаличка интонација и тип текста карактеристичан за ту књижевну врсту: (‘Црна Маро, црна ли си!’) (...) Бранко В. Радичевић је ’желео да укаже на понављање страшног у

српској историји, у животу српског сељака који чека и чекајући смакнуће држи травку међу прстима” (Микић 2016: 28). Занимљив је детаљ – сестрина марама, предмет који је брат имао при себи у тренутку заробљавања. Малено сестрино уздарје, комад цвјетног платна, постаје замјена за цјеловиту слику ливаде, свијета. У народној лирској пјесми „Сестра брату зарукавље везе”, сестра моли Сунце и братими⁴ га да се задржи на небу гдје преко симбола соколових очију и посредства побратима Сунца, сами рукави стичу апотропејску функцију:

Да навезем брату зарукавје;
Оба краја крила паунова,
а на среди очи соколове
(СНП I бр. 309: 203).

Уводни стихови „Тужбалице”: „Скамених се кад Милисав / везаних очију оде” (Радичевић 1978: 74) указује на физичку немоћ жене да се супротстави бројним неименованим злочинцима појачан је на раван духовне немоћи: „Скаменило се у души...” (Радичевић 1978: 74). Вјеровања да демонске силе (нпр. баба вјештица) могу претворити човјека у камен заступљена су у усменим предањима (такође и Бог, Свети Сава, те јунак из народне епске пјесме – Срђа Злопоглеђа) инкорпорирано је у поетску слику посредством симбола камена, за појам остењак проналазимо тумачење; „По предањима: Када дођеш онамо, настаће рика и граја околу тебе велика од хиљаду људи, а никога нећеш видети и нико те неће ни прстом такнути, а камоли убити, али немој да

4 Братимљење као један посебан вид стварања духовне везе између особа које нису у крвном сродству познат је из народних пјесама и народне традиције (дјевојка братими јунака, јунак посестрими вилу и сл.).

се обазиреш за собом без свога чуда, јер ћеш се на оно место окаменити” (СМР 1970: 228). Сестра види нешто што није за сестринске очи, стога, метафора у потпуности дочарава неизрецив бол.

Упоредимо црну Мару и Сестру Батрићеву⁵ из *Горској вијенци* која тужи за својим братом: Мара се појављује на Вељем гумну на Цетињу да пред главарима тужи за братом, али и да их куне: „главари се скаменили, кам им у дом!”, међутим, разлика између ова два упечатљива женска лика је што Сестра Батрићева потезе нож и убија се, а Мара и даље огледа снаге и схвата да иако малобројнији, Ковачевићи ипак морају наставити даље. Наизглед мирење са судбином, а у ствари спремност на нове жртве: „Црни долазници два по два долазиће док буде Ковачевића, Ковачевиће треба рађати и за живот и за ратове, и за целате, и за судбину” (Делић 2016: 63).

Триптих о братоубиству и оцеубиству настао је 1987, а претходно је 1960. пјесмом „Нежнилов родослов” Радичевић указао на ширу слику породичних/људских односа, нетрпељивости, злочина. Бајковита представа о три брата изокренута је, гдје од глагола „имати”, пјесничка слика варира до „ја сам их својом руком обесио”. дакле, немам. Нежнило у функцији извршитеља правде постаје исти као браћа и утапа се у слику колективног антијунака.

Имам браћу: Љутицу, Злицу, Злопогледицу.

Три братића: Крвавка, Убивка, Удавка.

И три детића: Доскока, Поскока, Лакокрака

(Радичевић 1971: 16)

---

5 Види: Г. Максимовић, „Женски ликови у *Горском вијенцу* Петра II Петровића Његоша”, *Књижевна историја*, 45, 150, 2013, 425–437.

Браћа су антипод епским јунацима – Бановић Страхињи, Срђи Злопоглеђи, Бошку Југовићу. Бранко В. Радичевић игром ријечи Злопоглеђа замјењује са Злопогледица. Апсолутни покољ настаје јер је Злица два брата убио, а Нежнило и својом руком пресудио. Међутим, једино што потиरे крвничку нит ратних повратника, односно Нежнила је простор дома у којем влада мајчина љубав, а једини стид јавља се због мајке:

Али на повратку, пред кућом,
смерно сам очи оборио...
Преда ме ишетала мајка
(Радичевић 1971: 16).

У вријеме настанка крагујевачких и јасеновачких пјесама поред заокупљености мотивом злочина над српским народом, Бранко В. Радичевић указује на свеопште зло у сваком човјеку. Мотив братоубиства и оцеубиства заступљен је у триптиху пјесама: „Браћа”, „Секира на пању”, „На крају”.

Један брат коље, а други спрема гроб оцу, један се каје тако што откопча чакшире, а други хтједе да се прекрсти. Нема мјеста за кајање пред очима крвника који свом брату одсијече шаку и баци у гроб. Ова пјесничка слика подсјећа на обредну радњу у којој за покојником у гроб сахрањују крвну жртву не би ли се зауставило, спријечило умирање, а шака би у овом случају представљала супституцију за човјека или брата који се каје. Њихов поглед је „мрли” (Радичевић 1990: 9), браћа гледају један другог у врат, наговјештавајући будући покољ и чињеницу да су већ мртви самим тим што су окаљали душе смртним гријехом оцеубиства и оглушили се о морални закон, право, а прије свега Божји закон: „Чувај оца и матер своју да ти добро буде и да дуго поживиш

на земљи”. У другом дијелу триптиха насловљеном „Секира на пању” продубљује се њихова карактеризација у самом једном дистиху освјетљавајући снажан контраст:

Сад стоје два брата, али ко без глава.
Један поби многе, а други ни мрава
(Радичевић: 1990: 10).

Још једном глас бољег опомиње и он пита брата да лу му је жао, а брат крвник одговара да би још клао и да ће му бити боље ако још неке „скоље”. Трећи дио је пјесма „На крају”:

На крају, кад га тако гадно закла
не може у сан, из ужаса, пакла.

Поглед, који по њему се осу,
згледа кад крв с ножа обриса о косу.

И док је клао са лудилом убице,
заувек је упамтио лице.

Сад стари, смрадно, ко што старе красте.
А тај што га закла млад је и још расте.

Клати се поган, кост, срозана кожа,
и његова сенка као сенка ножа
(Радичевић 1990: 11).

Из збирке пјесама *Божја крчма* издвојили смо „Сељачку поему” и пјесму „Сељачки помен” које већ својим насловом сугеришу колективитет и припадност. Игра ријечима, стилска маркираност говора у себи садрже елементе бећарца, кратких фолклорних форми,

клетве, заклињања. Тонови свеопштег весеља и жалости међусобно се прожимају.

„Поменута *Сељачка њоема* (Божја крчма, 1965) у целини нам се указује као пастиш крајпуташких и споменичких текстовних садржаја, у једнако сведеном изразу, испевана са ја-позиције 'простодушне свести' што проговара с оне стране живота, баш према речима песниковим – шеретски насмешено колико и жалобно, за собом и за оним остављеним у животу. Као да је реч о колажу порука, што сумира читаву наивну епиграмску писменост којој се песник обраћа” (Хамовић 2016: 83).

У поеми је у једном дијелу заступљен мотив кривице због његовања националног и културног идентитета српског народа:

Ако сам Србин, нисам крив
што небо је шајак-плаво, што је мав
гај у Морави. [...]

Ако сам крив што сам прав,
шта је кривда
(Радичевић 1965: 63).

Упоредимо са стиховима Ерићеве *Пркосне њесме*: „Крив сам што сам неко / а не нико и нетко” и „Крив сам што јесам / а треба да нисам” (Ерић 2025). Сличан тон присутан је и у пјесми Десанке Максимовић *О њореклу*: „Са свецима и краљевима ја сам у сродству” (Максимовић 2009: 34). Поменуте пјесме обједињује свијест о традицији и упућују на духовну вертикалу која спаја сељака, себра, властелина и свеца јер су сви њихови погледи усмјерени ка горе: ка иконостасу са којег гледају прадеде-свеци и молиоци пред Богом.

Међутим, присутност подјела остварује се реактуализацијом архетипа братоубиства:

Како то изгледа кад два брата,
соли ми и леба, стану ко два рата.
Па ко је кога, боже, правијо ђавољи тата.
Сељачки тата, од блата и ноката.
Па коме мајку тамо њему тога ата.
Па коме стрину, нек он тог ата вата.

И један мора да падне пререзана врата
(Радичевић 1965: 64).

Поређење рата и брата призива архетипску слику братоубиства, али и прихватање таквог система вриједности. Смрт је ништа јер је сељак поносан свим епитетима који му припадају, а лексеме сестра и брат од миља постају: селе и брале, а сви људи браћа, односно рођаци.

Заваљивам што сам земља.

Вала што сам селе-брале.

Капу скидам за Србина-јунака-сина.

Вала вам што сам рођо

(Радичевић 1965: 66).

Пјесма „Сељачки помен” обилује детаљима који упућују на завичај и завичајност, што подразумева и усмјереност на породицу:

Имам ја седам брата и једну сеју.

Убијамо дан у мајку, челом у шљиву ранку.

Песма нам личи на попевку, запевка на пијанку,

А када је бол – слушни нашу домаћу стреју

(Радичевић 1965: 71).

У усменим лирских пјесмама уочљива је разлика у начину опхођења сестре према брату која је њежна, брижна, тужна због губитка брата, а брат (због женине родбине или других разлога) занемарује сестру и не долази јој у посјету када га позива. У *Српском рјечнику* поред одреднице брат Вук биљежи: „оно ми је брат ко ми

је добру рад; – А. Ко ти је око извадио? Б. Брат. А. За то је тако дубоко. – Нема љета без Ђурђевог дана, / Нити брата док не роди мајка – Имам на дом мили девет брата (СР 1972: 40).

Устаљени број седам понавља се у седмој, последњој строфи, али је „седам брата” метафорички представљено као „седам рана”. Звучна слика у којој седам труба јеца, упућује на сахрану:

Имам ја седам рана. Па јеца седам труба.

Са сваком седам дана војевао и пијо.

А домовина – чуј ме – то је кад воли љуба

(Радичевић 1965: 72).

Момчило Настасијевић у пјесми „Труба” тематизује погибију војника, а труба заплёва тужбалички.

Шта вреди плаветно небо

и зумбул и девојче и ласте лет.

Негде заплёва труба.

То иза гора и вода

лелек је рушне сељанке

(Настасијевић 1971: 60).

У збирци приповедака *Љубав и смрт* у приповиједи „Човек који се није светио” обрађен је мотив крвне освете. Витомиру Савићу комшија Средоје Брковић је убио два брата. У селу се испредају разне приче и тумачења како је то могуће да Витомир толерише убицу свога брата и ништа не предузима. Средоје је на почетку био уздржан, и није се ни по чему истицао у друштву, али како је време одмицало почео је да излази у кафане, пије, весели, се. Појединици су чак коментарисали као да Витомиру такав губитак одговара јер је мало земље коју би браћа подијелила. Такође, сељаци износе претпоставке о јако добро познатом проблему, завађању око земље: „Да су сва тројица живи, досад би се поубијали због те земље. Ништа црње и опакије од земље. Ништа омамније,

слађе...” (Радичевић 1982: 17). Витомир уређује урушени породични дом, оснива породицу, његује синове при чему поштује народну традицију именовања потомства по члановима породице: „Два дечака су расла и порасла, један навршио једанаест, други десет година. Старији по крштењу доби име Стеван, а млађи Михаило. Тако су се звали њихови стричеви, очева браћа, које неко, мучки, уби за време рата” (Радичевић 1982: 16).

Опис дворишта у којем су два нова кућерка и све је обновљено указује да су се синови осамосталили и да је дошао тренутак који је Витомир дуго и стрпљиво чекао, да се освети сусједу који није показао покајање за злочин који је починио. Витомир је сачекао једне зимске вечери да Средоје изађе из крчме и убио га својим рукама како би осветио браћу.

Љубопитљивом старцу који га је затекао испред крчме коначно је одговорио што је прећуткивао: „У праву си, суседе: мој старији син личи на мог старијег брата, млађи на млађег, као смоница на смоницу, као црница на црницу. Шта ћеш: од једне смо земље” (Радичевић 1982: 19). Земља вишеструко кодирана, али присутна као знак којим се упућује како на живот (од једне смо земље) тако и на смрт – земља отуда јер је Радичевић опјевао смрт сељака, ратника који се рађао на земљи, живио од земље, остављао плуг како би узео пушку у руку. Разбојиште је остајало исто, само су се смјењивали дјед, син, унук, док су несрећне мајке, супруге, жене, сестре чекале и тужиле.

Лична породична трагедија – губитак браће, умногоме је утицала на стваралаштво Бранка В. Радичевића. Пјесма „Михољске задушнице” приказује слику породичног дома који је испуњен мраком због губитка, а једино мати поштујући обичаје одржава живом успомену на умрлог сина:

Увече мати примакне
још једну столицу.

И вечерамо тако утроје.

Она не једе већ служи нас двојицу.

Мој брат седи невидљив поред нас,
на староме месту, између стола и пећи.

Иако је умро пре две године,
мати ће му комад по комад хлеба сећи
(Радичевић 1971: 139).

Визура дјечака чије „очи расту у тами кућа” слична је погледу на свијет приповједача из кратких прича које су заступљене у књизи *Песме о мајци* (1972), обједињених поднасловом „Чија је моја мајка”.

„Лирски субјекат из пјесме *Михољске задушнице* бива транспонован из једног књижевног текста у други, мијењајући перпективе имплицитног наратора (у једном проговара дјечјим гласом, у другима гласом одраслог сина). Границе између свијета живих и мртвих поништавају се током заједничког обједа, мајка и син обједињени су залогајима хљеба који је у хришћанском обредном кључу метафора за Исуса Христа” (Кулиџан Громовић 2024: 113).

Аутобиографски елементи заступљени у *Песмама о мајци*, једној од најпознатијих књига за дјецу, упућени су најмлађим читаоцима како би се остварила веза између писца и читалачке публике, те пробудила емпатија:

„Најмлађи бесмо Обрад и ја. Сестра већ израсла, неће с нама. И ми се боримо за мајчину руку. Ко ће спавати у кревету, ко с мајком, уз мајку, са њеном

руком у руци. Обрад је спавао у кревету. Тако смо се растали. Ја сам спавао уз мајку, са њеном руком у руци, када се он разболео... А да је он спавао са мајком, са њеном руком у руци, уплашила би се болест... И ми се не бисмо растали” (Радичевић 1990: 72).

Примјетно је преиспитивање и присуство кривице, јер дјечак мисли да би његов брат био жив да је био на мајчиној руци, извору животворне љубави. Приповједач „шета” из приче у пјесму, из пјесме проговара језиком одраслог који је усвојио дјелимично измијењен језик живота и смрти, па умјесто креветац каже гроб, умјесто кућа каже земља, умјесто брат каже рана.

Поред пјесама које његују специфичан однос према смрти, и готово су на граници са хумористичним, лични тон и оживљавање сјећања на преминулог брата чине пјесму „Михољске задушнице” специфичном због згуснутих лирских слика виђених дјечјим погледом.

„За време Другог светског рата Бранко В. Радичевић изгубио је старијег брата Радомира, па је доживљај страдања и патње у атмосфери песме интензивнији. [...] Лирски субјекат ’Михољских задушница’ ненадоместив недостатак брата доводи у актуелни тренутак, при чему је мајка медијатор и залог безвремене димензије смрти” (Громовић 2023: 14).

Закључак

У закључку потврђујемо почетну хипотезу да је мотив браће, који смо анализирали на репрезентативним примјерима у стваралаштву БВР, поетички праћен

мотивом смрти, те да култ мртвих чини један од дубљих слојева ове поезије. Лирски образац љубави сестре према брату замијењен је парадигмом мржње и зависти према брату, који неријетко бива заклан, објешен, осакаћен доносећи архетипски образац познат у свеколикој свјетској књижевности. Превласт јачега, и борба за наслиједно право, прикривени сликом рата, али оног које влада у појединцу – рат добра и зла. Братоубиство у приповијести „Човјек који се није светио” почива на мотиву убиства браће од стране комшије, а уцвијељени брат након што је дао шансу крвнику да се покаје и уочава да је убица прокоцкао, рјешава да постане осветник поштујући закон крвне освете. Рат је допринио томе да смрт постаје природна толико да сви су огрезли у крви, па је логично да очеви који долазе из рата, пијани од крви и ракије, рађају синове Љутице, Злопогледнице, Злице, а мајке их васпитавају њежношћу и љубављу Богомајке, не би ли се покајали и посрамили као Нежнило. „Радичевић, иако подвргнут цензури, неће експлицитно величати што му се политички нареди, већ ће прилагодити и уопштити стил. У том смислу, пропеваће о универзалној теми – смрти на микро плану (смрт браће) и макро плану (смрт генерацијских другова)” (Громовић 2023: 14).

Мотив браће варира од оживљавања брата именовањем потомства и поштовањем традиционалне културе која његује успомене на мртве надјевањем имена дјечи по прецима, до покретања тешких и болних истина сукоба међу браћом, изазваних мржњом, завишћу, идеолошким разликама, нетрпељивошћу због земље. Оживљавање мртвих праћено је тугом, али чешће гротеском, која је амбивалентна и хумором, којим се побјеђује страх од смрти. Такође, указали смо на мотив сестринске љубави, уобличен у ауторској пјесми посредством усменог жанра тужбалице. Доказали смо хипотезу да је мотив брата и сестре у стваралаштву Бранка В. Радичевића у тијесној

вези са култом мртвих и земље, као и да је подстакнут личним удесом ствараоца.

ЛИТЕРАТУРА

- СМР 1970: Ш. Кулишић, П. Петровић, Н. Пантелић, *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит.
- СНП I 1969: В. С. Караџић, *Српске народне њјесме, скупио их и на свијет издао Вук*
- Стеф. Караџић. *Књига прва у којој су различне женске њјесме*, цитирано према: Српске народне пјесме I, (прир. В. Недић), Београд: Просвета.
- СР 1972: В. С. Караџић, *Српски рјечник искумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. Скупио га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић*, Београд: Нолит.
- Громовић 2023: М. Громовић, „Плаво прозорје Бранка В. Радичевића”, у: М. Громовић (прир.) *Бранко В. Радичевић*, Нови Сад: Издавачки центар Матице српске, 11–35.
- Делић 2016: Ј. Делић, „Бранко В. Радичевић и српско пјесништво XX вијека”, у: Д. Хамовић (прир.) *Поезија Бранка В. Радичевића*, Чачак–Београд: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” – Институт за књижевност и уметност, 41–72.
- Детелић 1992: М. Детелић, *Митски ѡросијор и ѡика*, Београд: САНУ.
- Ерић 2025: Д. Ерић, „Пркосна песма”, доспутно онлајн. <<https://www.poezijasustine.rs/2017/09/dobrica-eric-prkosna-pesma.html>> 1. 2. 2025.
- Кулиџан Громовић 2024: Б. Кулиџан Громовић, „Сторучица мајка Бранка В. Радичевића”, у: *Детинство*, I, 1, 105–115.
- Максимовић 2013: Г. Максимовић, „Женски ликови у Горском вијенцу Петра II Петровића Његоша”, *Књижевна историја*, XLV, 150, 2013, 425–437.
- Максимовић 2024: Д. Максимовић, *Трајим ѡмиловање*, Антологија српске књижевности, онлајн, 26. 12. 2024.
- Микић 2016: Р. Микић, „Увод у поетику Бранка В. Радиче-

- вића”, у: Д. Хамовић (прир.) *Поезија Бранка В. Радичевића*, Чачак–Београд: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” – Институт за књижевност и уметност, 19–40.
- Настасијевић 1971: М. Настасијевић, *Песме, драме, њријовейке*, Нови Сад – Београд: Матица српска – СКЗ.
- Радичевић 1965: Б. В. Радичевић, *Божја крчма*, Београд: Просвета.
- Радичевић 1978: Б. В. Радичевић, *Земљосанке*, Београд: Просвета.
- Радичевић 1990: Б. В. Радичевић, *Кадионик*, Никшић: Универзитетска ријеч.
- Радичевић 1990: Б. В. Радичевић, *Песме о мајци*, Београд: Нолит.
- Радичевић 1982: Б. В. Радичевић, *Смрћ и љубав*. Приштина: Јединство.
- Хамовић 2016: Д. Хамовић, „Лирско срицање земље”, у: Д. Хамовић (прир.) *Поезија Бранка В. Радичевића*, Чачак–Београд: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис” – Институт за књижевност и уметност, 73–86.

Bojana Kulidžan Gromović

BROTHER AND SISTER IN THE LITERARY WORKS OF BRANKO V. RADIČEVIĆ

Summary

In this work, we find the motive of brother and sister in representative examples from Branko V. Radicević's poetic work. We use the pluralistic method to confirm the initial assumption that the motif of brother and sister in Radičević's work is closely related to the motif of death and the cult of the dead. The analysis of the text is based on finding stylistic procedures, finding elements from the oral literature and traditional culture of the Serbian people, as

well as comparing it with songs that contain similar elements with an accent on the homeland and belonging to the Serbian people. We selected examples from the collections of poems: *Božja krčma* (1965), *Zemljosanke* (1978), *Pesme o majci* (1971), *Kadionik* (1990) and the short story „Čovek koji ni se svetio“ *Smrt i ljubav* (1982). Branko V. Radičević sheds light on the archetypal motif of fratricide from the personal and collective aspects, pointing to different divisions in the community. In contrast to fraternal conflicts and misunderstandings, the motif of sisterly love illuminates the image of a woman as a sensitive being who is the bearer of a wide variety of feelings, and love for her brother is one of the most intense. Using the symbols and matrices of oral literature, the skaza technique, Branko V. Radičević gives the songs the character of oral narration. In the short story „Čovek koji se nije svetio“, he sheds light on the motif of blood revenge, a custom from the folk tradition. Individually and collectively, the analyzed examples it sheds light on the relationship of the Serbian peasant towards the land, i.e. the house, and current family relationships. In the final part of the paper, we confirm the hypothesis that the selected examples about the brother and sister are closely related to the cult of the dead, as well as that the writer's choice of topics was influenced by a personal family tragedy: the loss of brothers. Also, we pointed out the autobiographical procedure that Radičević used in *Pesme o majci* to make the short passages about the brothers, sister, and mother more comprehensible and develop empathy among the younger readers. We pointed out striking examples from the work of Branko V. Radičević. We opened up new possibilities for interpreting poems about the war, returning from the war, family relations, and homeland.

Keywords: Branko V. Radičević, brother, sister, cult of the earth, the dead, mourning, revenge, fratricide.

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 13

БРАТ И/ИЛИ СЕСТРА
У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ, КЊИЖЕВНОСТИ
И КУЛТУРИ

* * *

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник
Проф. др Милош Ковачевић

Издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

За издавача
Емир Кустурица, директор

Коректура и лектура
Желидраг Никчевић

Прелом текста
Жељка Башић Станков

Штампа
Белпак, Београд

Тираж
100

ISBN 978-99976-89-49-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

82.09:392.8(082)

НАУЧНИ скуп „Брат и/или сестра у српском језику, књижевности и култури” (2024 ; Вишеград)

Значај српског језика за очување српског културног идентитета. VII, Брат и/или сестра у српском језику, књижевности и култури / радови са научног скупа “Брат и/или сестра у српском језику, књижевности и култури”, одржаног у Андрићграду 10, 11. и 12. маја 2024. године ; [главни и одговорни уредник Емир Кустурица ; уредник едиције Милош Ковачевић]. - 1. изд. - Вишеград : Андрићев институт, 2025 (Београд : Белпак). - 484 стр. ; 20 см. - (Одјељење за српски језик. Библиотека Научни скупови ; књ. 13)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст.
- Библиографија уз радове. - Summaries. - Регистар.

ISBN 978-99976-89-49-8

COBISS.RS-ID 143322881